

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота з теми:
**РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ
НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ ІІІ РІВНЯ ЗА ДОПОМОГОЮ
СЮЖЕТНИХ МАЛЮНКІВ**

Виконала: студентка 2-го курсу групи
Sol1-M23z заочної форми навчання
Мах Галина Романівна

Науковий керівник:
Федоренко Світлана Володимирівна,
доктор педагогічних наук, професор
Рецензент:
Опалюк Олег Миколайович
кандидат педагогічних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ІЗ ЗНМ ІІІ РІВНЯ ЗА ДОПОМОГОЮ СЮЖЕТНИХ МАЛЮНКІВ.....	7
1.1. Розвиток зв'язного мовлення в нормотиповому онтогенезі.....	7
1.2. Питання розвитку зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ ІІІ рівня у спеціальній літературі.....	16
1.3. Спеціальна методика навчання розповіді за сюжетним малюнком у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ.....	22
Висновки до 1 розділу.....	30
РОЗДІЛ 2. ВИВЧЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ІЗ ЗНМ ІІІ РІВНЯ.....	32
2.1. Методика констатувального експерименту.....	32
2.2. Результати констатувального експерименту.....	42
2.3. Методичні рекомендації для розвитку зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ ІІІ рівня за допомогою сюжетних малюнків.....	53
Висновки до 2 розділу.....	60
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66

ВСТУП

Розвиток зв'язного мовлення є важливим у функціонуванні мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку. Формування у дітей граматичного, лексичного і фонетичного мовлення, дає змогу дітям доступно спілкуватися і створити міцне підґрунтя до навчання у школі.

Основним для зв'язного мовлення є володіння словником, граматичною стороною мовлення, вміння встановлювати логічні зв'язки та зв'язки між частинами змістовного тексту, зберігати план розповіді та опису.

Аналіз літературних джерел показав, що питання розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення (далі – ЗНМ) є досить актуальним, тому що завдяки саме йому дитина навчається ясно мислити, з легкістю встановлює контакт із людьми в соціумі, створює особисті ідеї, бере участь у різних типах дитячої винахідливості. Досягненням зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ є те, що воно є не лише показником розвитку дитини, а є також й прийомом даного розвитку. Вивчення цього питання представлене у наукових роботах та дослідженнях багатьох авторів (А. М. Богуш, В. К. Воробйова, Н. В. Гавриш, М. М. Гріншпун, Н. С. Жукова, В. М. Ільяна, Л. о. Калмикова, В. О. Ковшикова, С. Ю. Конопляста, І. С. Марченко, Є. Ф. Соботович, В. В. Тищенко, Л.І. Трофименко, Н. В. Чередніченко, Т. М. Швалюк, М. К. Шеремет та інші).

Навчання дітей із ЗНМ вимагає інших підходів, ніж навчання дітей із нормотиповим розвитком мовлення. Для цього використовують загальні й спеціальні принципи й методи роботи, які детально проаналізовані у сучасних працях Н. В. Базими, В. М. Ільяної, С.Ю. Коноплястої, З.П. Ленів, І.В. Мартиненко, І.С. Марченко, Н.Г. Пахомової, Н. В. Савінової, В. В. Тарасун, В. В. Тищенка, Л.І. Трофименко, Н. В. Чередніченко, Т. М. Швалюк, М. К. Шеремет та інших.

Одним із видів зв'язного мовлення є розповіді за сюжетними малюнками. Властивості логопедичної роботи визначаються своєрідністю навчання

розповіді за сюжетними малюнками. Наочність полегшує дитині завдання зведення окремих висловлювань, а також у процесі складання зв'язної розповіді за сюжетним малюнком відсутня опора на виконаний мовленнєвий матеріал. Важливим у навчанні розповіді за сюжетним малюнком є завдання формувати у дітей здібність планувати розповідь за змістом, дотримуватись послідовності та логіки оповіді, підбирати мовленнєві прийоми, відповідно передавати просторово-часові значення тощо. Цим питанням в загальній і спеціальній науковій літературі займалися О.І. Білан, А.М. Богуш, О.В. Боряк, Н. В. Гавриш, В. П. Глухов, І. С. Марченко, С. О. Миронова, О. О. Смірнова, В.В. Тищенко, Н. В. Чередніченко, Т. М. Швалюк та інші.

Актуальність теми кваліфікаційної роботи обумовлена значущістю вивчення розвитку зв'язного мовлення за допомогою сюжетних малюнків у дітей із ЗНМ III рівня, тому що в практичній роботі це дає можливість покращувати мовленнєві уміння, навички дітей, використовуючи словесний та наочний матеріал без яких неможливий гармонійний розвиток дошкільників, їх майбутнє плідне навчання в школі.

Психолого-педагогічна значущість питання та недостатнє вивчення теорії та методики зумовили вибір теми нашої кваліфікаційної роботи, визначення об'єкту та предмету, постановку мети, дослідження та завдання.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у дослідженні розвитку зв'язного мовлення дітей із ЗНМ III рівня за допомогою сюжетних малюнків.

Досягнення мети дослідження потребувало розв'язання таких **завдань**:

1) проаналізувати науково-методичну та психолого-педагогічну літературу з теми зв'язного мовлення, його формування в нормотиповому онтогенезі та у дітей із ЗНМ III рівня;

2) розробити та описати зміст експериментальної методики обстеження стану сформованості зв'язного мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення III рівня, апробувати її та виявити особливості сформованості зв'язного мовлення;

3) розробити методичні рекомендації для розвитку зв'язного мовлення у

дітей із ЗНМ III рівня за допомогою сюжетних малюнків.

Об'єкт дослідження – зв'язне мовлення дітей із ЗНМ III рівня.

Предмет дослідження – розвиток зв'язного мовлення дітей із ЗНМ III рівня в умовах «Інклюзивно-ресурсного центру» Дрогобицької міської ради Львівської області.

Методологічною основою цієї роботи стали праці Л. С. Виготського, А. М. Богуш, Н. В. Гавриш, І. С. Марченко, Н. Г. Пахомової, Н. В. Савінової, В. В. Тищенка, Л. І. Трофименко, Н. В. Чередніченко, Т. М. Швалюк, М. К. Шеремет та інших.

Методи дослідження: аналіз загальної та спеціальної літератури з досліджуваної теми; спостереження за дітьми із ЗНМ III рівня та за дітьми з нормотиповим мовленнєвим розвитком; бесіди з вихователем, вчителем-логопедом, музичним керівником, фізичним інструктором; аналіз психолого-педагогічної документації інклюзивно-ресурсних центрів, календарних планів вчителя-логопеда, вихователя; психолого-педагогічний констатувальний експеримент (діагностичне дослідження зв'язного мовлення дітей із ЗНМ III рівня, порівняння результатів дослідження дітей двох груп, аналіз і синтез досліджування зв'язного мовлення дітей із ЗНМ III рівня та дітей з нормальним мовленнєвим розвитком у ході експерименту) з кількісною та якісною обробкою результатів.

Практична значущість даної роботи полягає у розробці методичних рекомендацій для вихователів та батьків, які можна застосувати у процесі корекційної логопедичної роботи з розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення за допомогою сюжетних малюнків. Одержані в дослідженні результати можуть бути використані у розробці корекційно-розвиткових програм для спеціальних освітніх закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення, приватних центрів мовленнєвого розвитку, при викладанні фахових дисциплін у закладах вищої освіти за спеціалізацією 016.01 Логопедія, а також у системі підвищення кваліфікації.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел у кількості – 73 найменування. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи – 73 сторінки, з яких основного тексту -65 сторінок.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури виявив важливість та складність розвитку зв'язного мовлення як значущої форми мовленнєвої практики.

Загальний недорозвиток мовлення – це різноманітні мовленнєві порушення, при яких у дітей порушено формування звукового, лексичного та граматичного компонентів мовлення при збереженому слуху та інтелекті. Природній мовленнєвий розвиток дошкільників із ЗНМ III рівня відбувається повільно та з особливостями, через що різні частини мовленнєвого ладу довгий час залишаються недосконалими. Якщо немає спеціальної підготовки, то мовленнєва діяльність таких дітей буде поступово погіршуватися. Для розвитку зв'язного мовлення рекомендовано навчати дітей із ЗНМ III рівня із застосуванням наочних прийомів, зокрема, складанням розповіді за малюнком.

2. Було організовано та проведено констатувальний експеримент з метою вивчення зв'язного мовлення дітей із ЗНМ III рівня. Експеримент складався з трьох етапів: організаційно-підготовчий, експериментальний, узагальнюючий, кожен з яких мав свою мету та завдання. Мета кожного з етапів експерименту узгоджувалась із загальною метою дослідження. Були визначені загальнопедагогічні та спеціальні психолого-педагогічні принципи. Було зібрано комплекс завдань для дослідження розвитку зв'язного мовлення дітей із ЗНМ III рівня, оцінні критерії та показники, рівні розвитку зв'язного розповідання старшого дошкільного віку дітей із ЗНМ. Визначено чотири рівні сформованості зв'язного мовлення дітей із ЗНМ III рівня: високий, достатній, середній, низький.

3. Кількісні і якісні результати констатувального експериментального дослідження показали, що у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня помітне відставання у становленні вмінь та навичок зв'язного монологічного розповідання за сюжетними малюнками в порівнянні з дітьми, що нормально

розвиваються. Результати кількісного аналізу показали, що у дітей з нормотиповим мовленнєвим розвитком 57,0% дітей мають високий рівень, у порівнянні з дітьми із ЗНМ III рівня – ніхто високого рівня не досяг. Діти з нормотиповим мовленнєвим розвитком мають 29,0%, у порівнянні із дітьми із ЗНМ III рівня – 17,0%. На середньому рівні 50,0% діти з нормотиповим мовленнєвим розвитком, в порівнянні з дітьми із ЗНМ III рівня – 14,0%. На низькому рівні дітей із нормотиповим мовленнєвим розвитком не виявилось, проте у дітей із ЗНМ III – 33,0% дітей знаходяться на низькому рівні.

Якісний аналіз виявив наступні особливості сформованості зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ III рівня: збіднений словниковий запас, поодинокі вислови, аграматизми, багато пауз та повторів у висловлюваннях. Спостерігалась розсіяна увага, погане запам'ятовування та низький ступінь наочно-образного мислення. Діти старшого дошкільного віку із ЗНМ погано володіють навичками порівняння, зіставлення, аналізом та синтезом у складанні зв'язної розповіді за малюнками.

4. Розроблені методичні рекомендації, які включали в себе основні методи і прийоми роботи з дітьми із ЗНМ III рівня.

Методичні рекомендації для вихователів: привчання дітей до спостереження та розповідання; відгадування загадок; добирання слів, які римуються; вправи, направлені на розвиток граматичної сторони мовлення; вправи, націлені на розвиток лексичної сторони мовлення; вгадування певного об'єкту за описом; використання уточнюючих запитань дітям, до їх розповідей; слухання дітей та доповнення їх розповіді питаннями; мотивування дитини до зв'язної розповіді, за допомогою наочності; залучення дітей до розповідання за допомогою дидактичних сюжетно-рольових ігор на обрані та підготовані заздалегідь теми.

Методичні рекомендації для батьків: ставити чіткі та короткі запитання своїм дітям; слухати своїх дітей, коли ті щось їм розповідають; приділяти увагу спостереженню на прогулянці, вчитись описувати те, що бачите; заохочувати та зацікавлювати дитину в розповіданні; вчитись описувати і розповідати разом з

дитиною за допомогою ігор з наочністю; розповідати дитині коротко і змістовно відому їй казку за малюнком, а потім попросити дитину за аналогією скласти розповідь; прививати дітям любов до природи, оточуючого. Без всебічного впливу і єдиного напрямку роботи батьків та вихователів складно досягти позитивного результату.

Отже, завдання експериментального дослідження реалізовано, методичні рекомендації розроблені та запропоновані до уваги вихователям та батькам. Дана робота не оплює усіх аспектів розвитку зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ III рівня за допомогою сюжетних малюнків, тому подальше дослідження може бути націлене на розробку серій завдань щодо використання сюжетних малюнків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арушанова А. Г. Організація діалогічного спілкування дошкільників з однолітками. *Дошкільне виховання*. 2011. № 5. С. 51-59.
2. Базима Н. В., Велика С. П. Методика обстеження комунікативної активності старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Науково-методичний журнал «Логопедія»*. 2016. № 8. С. 3–14.
3. Бартенєва Л. І. Мовленнєва готовність семерічок із ЗНМ до засвоєння норм правопису. *Дефектологія*. 2000. № 1. С. 34–38.
4. Білан О. І. Розповідання за ілюстраціями в дошкільних навчальних закладах : Метод. посіб. Львів : Аверс, 2003. 80 с.
5. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. Харків : Ранок, 2011. 176 с.
6. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : Підручник / ред. А. М. Богуш. Київ : Вища шк., 2007. 542 с.
7. Богуш А. М., Орланова Н. П., Зеленко Н. І. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. Київ : Вища шк., 1992. 412 с.
8. Бондаренко Н. А. Особливості формування зв'язних висловлювань у старших дошкільників із ЗНМ. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія: Пед. науки, № 1. С. 14–20.
9. Бондаренко Н. А. Шляхи формування зв'язного монологічного мовлення у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2013. Серія 19: Корекц. педагогіка та спец. психологія, № 24. С. 30–34.
10. Вікова психологія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М.В. Савчин, Л.П. Василенко. К.: Академвидав, 2005. 360 с.

- 11.Водолага Н. В. Навчання розповідання дітей старшого дошкільного віку в театралізованій діяльності: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Н. В. Водолага. О. 2011. 21 с.
12. Выготский Л. С. Избранные психологические исследования. Москва : АПН РСФСР, 1956. 519 с.
13. Гавриш Н. В. Навчання розповіді за картиною. *Дошкільне виховання*. 2003. № 1. С. 7–9.
- 14.Гавриш Н. В. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят : Навч.-метод. посіб. Київ : Вид. дім "Шкіл. світ", 2006. 119 с.
15. Гавриш Н. В. Розвиток мовленєвотворчої діяльності в дошкільному дитинстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.02. Київ, 2002. 32 с.
16. Гавриш Н. В. Розвиток мовлення та навчання дошкільнят рідної мови: мета і завдання. Київ : Профосвіта, 2003. 243 с.
- 17.Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища шк., 1985. 360 с.
18. Дитяча психіатрія : посібник / Під ред. Е. Г. Ейдемільлера. 2006. 1120 с.
19. Дитина в дошкільні роки: комплексна додаткова освітня програма / автор. колектив; наук. керівник К. Л. Крутій. Запоріжжя: ТОВ „ЛПІСІ ЛТД, 2011. 188 с.
20. Дяченко В. О., Стахова Л. Л. Розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення. Сучасні проблеми логопедії та реабілітації. 2018. С. 69–72.
- 21.Єфіменкова Л. Н., Місаренко Г. Г. Організація і методи корекційної роботи логопеда у школі : посіб. для логопеда. Київ : Просвіта, 2006. 356 с.
- 22.Заплатна С. М. Історичний аспект вивчення проблеми загального недорозвинення мовлення у дітей. *Теорія і практика сучасної логопедії* : зб. наук. пр. : Спеціальний випуск. Київ : Актуальна освіта, 2006. 98 с.

23. Зрожевська А. Я. Опис – основа зв'язної розповіді. *Дошкільне виховання*. 2002. № 2. С. 4–6.
24. Ільяна В. М. Особливості організації корекційної роботи вчителя-логопеда з розвитку фонематичних процесів у дітей молодшого шкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання*. 2015. Т. 2. № 74. С. 45-52
25. Ільяна В. М. Особливості образного мовлення в дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання*. 2010. № 3. С. 27–31.
26. Калмикова Л. О. Розвиток описового мовлення. *Дошкільне виховання*. 2003. № 4. С. 19–21.
27. Касілова Л. С. Освіта впродовж життя. *Таврійський вісник освіти*. 2013. № 3. С. 56–60.
28. Копилова О. В., Ткаченко В. М. Використання символів у роботі з дошкільниками. Харків : Ранок, 2009. 56 с.
29. Королук Т., Ярмола О. Характеристика стану зв'язного мовлення дітей 4-5 років із загальним недорозвиненням мовлення III рівня. *Вісник Львівського університету*. 2012. Серія : Пед., № 28. С. 74–78.
30. Костенко В. А. Формування зв'язного мовлення старших дошкільників із ЗНМ III рівня у процесі складання розповіді за сюжетною картиною. *Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди*. 2020. С. 148–152.
31. Кравченко О. В. Мовленнєвий розвиток дошкільників – запорука їхньої наступної успішності : навч.–метод. посіб. Прилуки : Науково-методичний центр управління освіти Прилуцької міської ради Чернігівської області, 2009. 75 с.
32. Крутій К. Художнє слово і дитяче мовлення: методичний посібник для вихователів. Донецьк: ТОВ «Лебідь», 2009. 170 с.
33. Лещенко О. М. Методика навчання рідної мови і грамоти. Київ : Вища шк., 2008. 373 с.

34. Логопедія : підручник / за ред. М.К.Шеремет. 4-те вид., перер. та доповн. Київ : Слово, 2015. 776 с
35. Логопедія : підруч., третє вид., переробл. і доповн. / ред. М. К. Шеремет. Київ : Вид. Дім «Слово», 2013. 672 с.
36. Логопсихологія : навч. посіб. / за ред. М. К. Шеремет. Київ : Знання, 2010. 293 с.
37. Любашина В. В. Взаємозв'язок мовленнєвої діяльності дітей і комунікативної поведінки педагога. Матеріали II Міжнар. науково-практ. конф. «Ціннісні пріоритети освіти в XXI ст.: орієнтири та направлення сучасної освіти». Луганськ: «Альма-Матер», 2005. С. 201-205.
38. Любашина В. В. Формування діалогічних умінь у дітей старшого дошкільного віку в іграх за сюжетами художніх творів: дис ... канд. пед.
39. Мартиненко І. В. Особливості вольової готовності до шкільного навчання дітей шестирічного віку із загальним недорозвиненням мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2005. Серія № 19 : Корекц. педагогіка та спец. психологія: Зб. наук. пр., № 5. С. 159–164.
40. Мартиненко І. В. Формування мотиваційно-вольової готовності дітей шестирічного віку із загальним недорозвиненням мовлення дошкільного навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.08. Київ, 2007. 22 с.
41. Марченко І. С. Навчання дошкільників із порушеннями мовлення розповіді за картинами. Корекційна педагогіка. *Вісник Української асоціації корекційних педагогів*. 2008. № 2. С. 18–23.
42. Марченко І. С. Спеціальна методика розвитку мовлення (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників) : Навч. посіб. для студентів вищ. пед. навч. закл. 3-тє вид. Київ, 2017. 312 с.
43. Марченко І. С. Формування творчого зв'язного мовлення у дошкільників із затримкою психічного розвитку : Навч.-метод. посіб. Київ : КНТ, 2006. 92 с.

44. Нестеренко К. Г. Проблема навчання складання розповіді за картинами дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення у спеціальній літературі : кваліфікаційна робота бакалавр : 016. Київ, 2021. 50 с.
45. Омеляненко А. В. Наочне моделювання у навчанні старших дошкільників складати розповіді-роздуми. *Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка*. 2013. № 13. Ч. III.
46. Павелків Р.В. Дитяча психологія: навч. посіб. К.: Академвидав, 2008. 432 с.
47. Піроженко Т. О. Розвиток комунікативно-мовленнєвих здібностей дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 Педагогічна та вікова психологія. К., 2015. 26 с.
48. Перевоська О. І., Гриза Д. Є., Шевченко А. О. Особливості психічного розвитку дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. URL: <http://www.rusnauka.com/pdf/283656.pdf> (дата звернення: 05.09.2024).
49. Піщевська О. Місце і роль ілюстративно-графічного матеріалу в розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників. *Філологія й лінгводидактика в науковому дискурсі XXI століття*: Всеукр. науково-практ. конф., м. Старобільськ, 24 лют. 2016 р. Старобільськ, 2016. С. 151–155.
50. Рібцун Ю. В. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення: прогр.-метод. комплекс. Київ, 2012. 258 с.
51. Рібцун Ю. В. Методичні рекомендації з формування зв'язного мовлення дітей четвертого року життя із ЗНМ. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови* : навч.-метод. зб. / ред.: В. В. Засенко, А. А. Колупасєва. Київ, 2010. С. 250–256.

52. Рібцун Ю. В. Співпраця вчителя-логопеда з батьками: молодша логопедична група для дітей із ЗНМ. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання*. 2011. № 1. С. 33–37.
53. Савінова Н. В. Шляхи підвищення ефективності застосування наочних, практичних та словесних методів у логопедичній роботі з дітьми із тяжкими порушеннями мовлення. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2012. Т. 3, № 22. С. 120–132.
54. Свинарук Л. Розвиток зв'язного мовлення - запорука успішного навчання в школі. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2011. № 37. С. 133–138.
55. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля. К., 2006. 716 с.
56. Сучасні тенденції і пріоритети компетентнісного підходу в підготовці майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти : зб. науково-метод. пр. / ред.: В. Є. Литньов, Н. Є. Колесник, Т. В. Завязун. 2-га частина. Житомир : Полісся, 2016. 296 с.
57. Тарасун В. В. Основи теорії і практики логодидактики. Київ : Каравела, 2017. 354 с.
58. Тищенко В. В. Фонематичні процеси в онтогенезі дитячого мовлення та методика діагностики їх порушень: методичні рекомендації. К.: НПУ імені МП Драгоманова, 2011. 22 с.
59. Тищенко В. В. Загальний недорозвиток мовлення: перспективи подальших досліджень. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2013. Серія : Соц.-пед., № 23. С. 396–405.
60. Тищенко В. В., Рібцун Ю.В. Як навчити дитину правильно розмовляти: від народження до 5 років: поради батькам. Київ: Літера, 2009. 192 с.

61. Трофименко Л. І. Діагностика та корекція загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку. Київ : Ін-т спец. педагогіки НАПН України, 2014. 72 с.
62. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ : Програм.-метод. комплекс. 2013. 108 с.
63. Трофименко Л. І. Новий зміст корекційного навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ II-III ступенів. *Дефектологія*. 2007. № 3. С. 34–40.
64. Трофименко Л. І. Шляхи подолання загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку. Київ, 2014. 144 с.
65. Українське дошкілля: програма виховання дітей в дитячому садку. / Г. П. Соколовська, Н. М. Міськів, О. І. Білан, Н. І. Романюк, Г. І. Недочитана та ін. В II ч. Ч. І. Львів, 2010. 92 с.
66. Харченко Т. Г., Демченко О. Л. Особливості ігрової діяльності у дітей з загальним недорозвиненням мовлення: погляди науковців. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації* : матеріали VII Всеукр. заоч. науково-практ. конф., м. Суми, 15 лют. 2018 р. Суми, 2018. С. 175–178.
67. Хрестоматія з логопедії : навчальний посібник / авторський колектив : Н. В. Базима, О. Б. Качуровська, ... М. К. Шеремет [та ін.] ; за заг. ред. М. К. Шеремет. Київ : “Книга-плюс”, 2019. 496 с. (До 100-річчя факультету спеціальної та інклюзивної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова).
68. Швалюк Т. М., Єфіменко Н. О. Теоретико-методологічні засади формування початкових форм діалогу у дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення I-II рівня. *Науково-методичний журнал «Логопедія»*. 2016. № 8. С. 92–100.
69. Шеремет М. К. Фізіологічні і психологічні передумови мовленнєвого розвитку дітей у нормі і патології. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2013. Серія № 19 : Корекц. педагогіка та спец. психологія, № 23. С. 298–301.

70. Яковенко А. О. Загальнодидактичні аспекти дослідження мовленнєвої готовності до навчання у школі старших дошкільників. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова*. 2013. Серія 19 : Корекц. педагогіка та спец. психологія, № 24. С. 273–276.
71. Broomfield J., Dodd B. Children with speech and language disability: caseload characteristics. *International journal of language and communication disorders*. 2004. № 39. С. 303–334.
72. Felsenfeld S. Developmental speech and language disorder. *Nature and nurture during middle childhood* / ред.: J. C. DeFries, R. Plomin, D. W. Fulker. Oxford, UK ; Cambridge, Mass., 1994. С. 102–119.
73. Siegal M., Surian L. Access to language and cognitive development. Oxford : Oxford University Press, 2012. 280 с.